

Марија
ОРБОВИЋ

КЊИЖЕВНА ПЕРИОДИКА У ЧАЧКУ ИЗМЕЂУ ДВА РАТА

УДК: 050.488(497.1)„192/193“

АПСТРАКТ: *Зачетке књижевне периодике у Чачку између два рата треба тражити у гимназијским листовима ђачке дружине „Рајић“. Правим књижевним часописима са јасном уређивачком концепцијом и прилозима већ афирмисаних књижевника могу се сматрати Полет, који је Дојчило Митровић уређивао од септембра 1924. до априла 1926. године и Мала ревија, коју је уређивао песник и сликар Владимир Ж. Костин 1932. и почетком 1933. године. Заједничка одлика ових часописа, различитих по својој садржини, тематици и идејним циљевима је да су њихови прилози писани традиционалистички, са незнатним утицајима модерлистичке књижевности.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *периодика, Полет, Мала ревија, Дојчило Митровић, Владимир Ж. Костин*

После Првог светског рата појавио се у Србији већи број ђачких листова које су оснивале ђачке дружине, најчешће у гимназијама или учитељским школама. И поред неких недостатака, ова ђачка гласила била су више него корисна. Утицала су на интелектуални развој ученика, наводећи их да више раде у жељи да виде своје радове штампане. За афирмацију младих талентованих људи важно је постојање оваквих листова у којима они почињу да пишу међу себи равнима, да би касније могли да се нађу у конкуренцији са већ искусним писцима. На страницама ових гласила они се сусрећу, упознају и утичу једни на друге. Зато је Скерлић запазио да су „омладински листови увек симпатични и добро дошли, увек корисни, па ма како кратког века били, и онда кад су слабо и невестито уређивани, као израз воље за радом и тежње једног нараштаја да се определи и изрази, у сваком случају као барометар душевног живота нашега, оцртавање слике оних који долазе и који ће кроз двадесет и тридесет година водити јаван живот у нашем народу.“¹ Вачки листови су најчешће били кратковеки. Иако су настојали да прошире круг својих сарадника, као и читалаца широм ондашње Југославије, ипак се ретко дешавало да могу да опстају од претплате. Упркос томе, њихова улога у припреми младих људи за улазак у свет писане речи је, као први корак на том путу, била немерљива.

Омладинска књижевна периодика представљала је прелаз између ђачких и књижевних часописа, покушавајући да обједини на једном месту три нивоа књижевног стварања, од оног у Вачком кутку до оних већ признатих у

1 Јован Скерлић, *Нови омладински листови и наш нови нараштај*, Српски књижевни гласник, књ. 30, бр. 3 (1. фебруар 1913), 214.

књижевном свету. Најпознатији такав часопис био је *Венац* који је излазио, са прекидима између ратова, од 1910. до 1935. године. Основао га је, уређивао и издавао Јеремија Живановић (1874–1940).

У намери да поучи и образује *Венац* је садржао, поред књижевних, и прилоге из популарне науке, оригиналне и преведене, као и забавни део са математичким и енигматским задацима. Часопис таквог концепцијског обрасца био је узор многим ђачким дружинама приликом покушаја да и сами издају свој лист.

Ђачки листови у Чачку

У Чачанској гимназији је од 1893. године постојала ђачка дружина „Рајић“ која је, с малим прекидима, до Другог светског рата окупљала ученике литерарних склоности. У свом програму имала је и неговање самосталног литерарног стваралаштва, превођење са страних језика, припремање предавања о одређеним темама и издавање листа књижевне, уметничке и научне садржине. За време свог дугогодишњег деловања, ова дружина је припремала више листова и часописа, али нису сви сачувани, па се за неке и не зна да су постојали. То је, углавном, случај са онима који нису били штампани, већ писани руком и на неки начин умножавани. Зна се да је први такав лист био *Будућност* (1894), затим *Ђачки гласник* (1904/05), а први штампани ђачки лист, делимично сачуван до данас, био је *Весник Омладинаца*, који је почео да излази 1. децембра 1920. године, а уређивао га је Часлав Никитовић. Следеће школске 1921/22. године, часопис је преименован у *Омладински Весник* (уредник је био Татомир П. Анђелић). У овом ђачком гласилу објављивани су литерарни радови ученика, али и преводи из страних књижевности (одломак из Сервантесовог *Дон Кихота* или *Срећни принц* Оскара Вајлда, есеји о Чехову и други прилози) који су указивали на зрелост редакције и аутора прилога.

Дојчило Митровић је гада био ученик петог разреда гимназије и, вероватно, само читалац овог часописа, али ће три године касније, анализирајући листове који су у Чачку излазили после Првог светског рата, о овом ђачком гласилу записати: „Група чачанских средњошколаца пуна полета и узвишености бацила се на један деликатан посао, какав се ретко сусретао у нашем гимназијском животу, и издавала 1920, 1921, 1922. године часопис, који је скренуо био ђаштву пажњу на себе. Не бих се преварио, када бих рекао, да још ни једна гимназија није имала часопис као што је *Весник Омладинаца*, где су били окупљени баши они, које највише критикују, ти ‘ратни’ ђаци, и овим гестом доказали су да су заиста били по интелекту способнији, него они, ‘редовни’, који из дана у дан својом ‘редовношћу’, губе све више иницијативу, која је била код ових одлучних духова.“²

2 Дојчило Митровић, *Послератни листови у Чачку*, Полет, год. 2, књ. 2, бр. 3–4, 1924, 97–100.

Пошто је последњи број *Омладинског Весника* изашао у јануару 1922. године настала је једногодишња пауза, да би се 1. фебруара 1923. године појавио нови школски лист – *Седмак*. Овај лист није сачуван, па га каснији истраживачи чачанског издаваштва само помињу уз констатацију да није виђен. Међутим, у заоставштини Дојчила Митровића постоји по један примерак сва четири изашла броја укоричена заједно у тврде корице и стручном конзервацијом заштићена од пропадања. Лист су уређивали Миладин Ђирић и Растко Пурић, ученици седмог разреда чачанске Гимназије (отуда и име гласила), и Дојчило Митровић, ученик другог разреда. Писан је лепим, читљивим рукописом. У заглављу је истакнуто да лист излази 1. и 15. у месецу, да се рукописи не враћају и да примерак стаје један динар. Најављена учесталост излажења је поштована за прва три броја, а затим је направљена пауза од 1. марта до 1. априла, када је изашао двоброј 4–5, после кога је лист престао да излази. Као и у сваком озбиљном листу, и у *Седмаку* је уредништво у првом броју обавестило читаоце о разлозима покретања овог гласила: „Увиђајући потребу за оснивање једног листа чији би сарадници били искључиво из наше средине, а који би дао прилике сваком нашем другу и другарици, да у њему огледа своје списатељске способности, покрећемо, по одобрењу школске власти, лист **Седмак**. У листу ће бити заступљена књижевност сваке врсте и то искључиво оригиналним радовима. Радови се могу објављивати под псевдонимом, само се име ауторско мора дешифровати за уредништво. Лист ће излазити на 4 или 6 страна. Како због извесних тежкоћа техничка страна нашег листа није задовољавајућа, то ће се на његову садржину обратити нарочита пажња. Лист као што је **Седмак** заслужује како моралну тако и материјалну помоћ свију омладинаца. Зато, другови и другарице, похитајте у што већем броју и са радовима и претплатом, и тиме допринесите одржању листа.“

У другом броју (15. II 1923) објављена је белешка, занимљива за историјат ђачке дружине „Рајић“, пошто је из тог времена сачувано мало докумената, а и школски извештаји нису штампани. Она гласи: „У суботу 10. II т. г. наша ђачка дружина „Рајић“ давала је свој први концерт. Упркос многим препрекама, које дружини стварају још увек извесни себичњаци, концерт је успео. Нарочито се истакао са својим лепим говором друг Мирослав Драгутиновић. Концерт је био посећен средње, али су добровољни прилози поштованог грађанства надокнадили мањак у публици. Нарочито се радујемо што су нас и г. г. наставници посетили и истакли се својим прилозима. Овим путем свима захваљујемо.“

Последњи број, двоброј 4–5, изашао је 1. априла на шест страна. Нису познати разлози због којих је лист престао да излази, али поред ближења краја школске године, могуће их је наћи и у узроцима материјалне и техничке природе, јер није било једноставно писати руком све прилоге и умножавати готове бројеве на хектографској преси.

У наредној школској 1923/24 години, Дојчило Митровић покреће један необичан лист који сам и уређује. Био је то *Максим*, а у поднаслову првог и другог броја пише да је то књижевни часопис, док је у трећем броју поднаслов

информативнији и гласи: *Сатирични листић седмога разреда чачанске Гимнзије*. Излази два пута месечно, првог и петнаестог. Већ из података у заглављу и импресуму првог броја види се да се ради о шаљивом листу, јер главни и одговорни уредник је ЗВР–МРР, власник др. ПИС, а претплату, огласе, рукописе, приказе, карикатуре и све остало треба слати на адресу: *Максим* – Пеленгирска република. Одговорни уредник је Смешко Кикотић, а *Максим* има своју штампарију, цинкографију и литографију. Карактер листа одређен је поднасловом као сатиричан, а истицање „*пеленгирске републике*“ за седиште листа јасно указује да се ради о пародији. Лист није штампан, већ је писан руком штампаним словима, на каро-хартији, формата 33,5 x 21 cm. Први број је изашао 1. децембра на две стране, други петнаест дана касније на осам, као и трећи број од 1. јануара, а за четврти је делимично сачувана само припрема. Овај лист је улепшан успешним карикатурама – једна је у боји, док су остале рађене тушем и потписане са *St.* или само *Steva*. Податак о илустратору, као и име писца свих текстова немогуће је наћи у самом листу, јер је Митровић својим пуним именом потписао само две песме, док је остале прилоге потписивао разним именима (Атенички гроф, Бауо, Максо, Шуша, Шушица, Раша с. р., Чедо с. р.). Да би сачувао све бројеве овог листа он их је, много година касније, дао на корицење, као и *Седмак*, и на корицама обелоданио све податке који су недостајали у самом листу. Тако се сада може прочитати да је *Максим* разредни лист ђака VII разреда чачанске Гимнзије и да је излазио 1923/1924. године у бројевима од 1 до 3, за које је текст писао Дојчило Митровић, а илустрације цртао Стеван Вујадиновић.

Четврти број *Максима* није изашао 15. јануара 1924. године, како је најављено, али се пред читаоцима појавио баш тог дана нови књижевни часопис, *Полет*, као гласило ђачке дружине „Рајић“, са већ познатим уредницима Миладином Ђирићем и Растком Пурићем, ученицима осмог разреда, и Дојчилом Митровићем, учеником седмог разреда. Штампан је петнаестодневно у штампарији Стевана Матића, тако да је до 1. јуна изашло десет бројева (последњи је био двоброј 9–10). Занимљиво је да је ђачка дружина „Рајић“ престала да издаје *Полет* од нове школске године (1924/25) и да је Дојчило Митровић, као једини уредник, наставио да уређује и издаје часопис приватно, иако је био ученик осмог разреда. О томе сведочи и назначена адреса уредништва на сваком броју: Сарајевска 50, где је био Митровићев стан. Нејасно је како је до тога дошло, али архивска грађа потврђује да је 5. октобра 1924. професорски савет Гимнзије одлучио да професори Драгољуб Милојевић и Маргита Радовић прегледају Правила ђачке дружине, која су месец дана касније усвојена и према којима је одлучено да ђачка дружина треба да издаје часопис *Весник Омладинаца*. Међутим, ниједан број није изашао.³

3 Записници ђачке дружине „Рајић“ (приредио Радош Ж. Мацаревих), МИАЧ, Чачак, 2004, 12.

Митровић је, уз помоћ претплате и новца од рекламираних огласа штампаних на корицама, успео да објави десет бројева *Полета* у другој години његовог излагања, мада је било и двоброја и један троброј. У трећој години (1926) штампана су четири броја у три свеске, па је часопис престао да излази после априлског броја. За једног средњошколца, па затим студента, био је то велики успех, нарочито ако се зна да је *Полет* био најзначајнији књижевни часопис у Чачку до Другог светског рата.

Рад Дојчила Митровића на оживљавању чачанске периодике је од несумњивог значаја, поготово што у периоду између два рата у Чачку није било листова и часописа који су непрекидно излазили у дужем периоду (са изузетком *Прегледа цркве епархије жичке /1919–1938/* који се, као црквено гласило, одликовао специфичном садржином). Поред тога што су листови које је Митровић уређивао обележили културни живот у Чачку, нарочито *Полет*, та почетна уредничка и новинарска искуства за њега су представљала јасан путоказ који ће он успешно следити.

У периоду до Другог светског рата у чачанској Гимназији излазио је и *Освит* (у поднаслову *Омладински литерарни часопис*) који су уређивали Радомир Тодоровић и Сима Ешкенази, ученици шестог разреда. Од марта до јуна 1933. године изашла су четири броја. У уводнику четвртог броја уредништво саопштава: „Пошто смо издали четири броја принуђени смо да прекинемо са даљим издавањем ове школске године, услед разлога који је свима познат: школски распуст. Још у првом броју ми смо истакли наш циљ и програм рада, а то је да створимо један литерарни часопис којим би достојно репрезентовали нас, омладинце, и на коме би се нашли сви омладинци Југославије на изграђивању заједничке идеологије. [...] Али, свакако да је много значајније у целом овом покрету да ли смо успели да достојно репрезентујемо нас – омладинце, о томе ми сами нећемо да дамо суд, али по пријему на који смо наишли, по многобројним писмима којим нас другови бодре да наставимо рад и по писању неких листова склони смо и да у то верујемо, што нам опет даје енергије и храбрости да рад продужимо и идуће године.“

Обима једног штампарског табака са пагинацијом која се наставља из броја у број, *Освит* је штампан у почетку у Штампарији и књиговезници Стевана Матића, а од трећег броја у невеликој штампарији Књижаре Брана Л. Петровића Ресавца у Чачку, док је овдашња Фабрика хартије *Пантић и Друг* обезбедила бесплатно хартију.

Сарадници су били ученици Гимназије у Чачку, али и из других места, јер је уредништво настојало да лист буде југословенског карактера. Чак су и прилози писани латиницом били штампани овим писмом.

Међу објављеним прилозима преовладала је проза (приповетка, хумореска, путопис, есеј, приказ), мада је сваки број почињао песмом, једном или избором више њих. Од трећег броја уведен је додаток *Покушаји*, који већ својим називом упућује на почетничке радове ученика. Поезија је углавном љубавна, мада има и социјалних, мисаоних и описних песама. Занимљива је приповетка

Случај *Ракоње Кремића* изразито социјалне тематике Бориса Јованчевића из Ужица, као и два критичка текста: *О књижевности најновијих* Гвоздена Ивановића и *„Нови“ и социјална поезија као мода* Љубивоја П. Пајовића.

Освиг је био на добром путу да остави значајнији траг у културној историји Чачка. Од сарадника најпознатији је био Миодраг Миле Божанић, који је заступљен са највише поетских и прозних прилога и чија је књига песама *Модра свитања* (Чачак, 1933) била приказана у часопису.

Књижевни часописи у Чачку

Полет

Часописи настали из рада гимназијске ђачке дружине „Рајић“, дати у овом прегледу, одликовали су се литерарним амбицијама својих уредника и сарадника, били више или мање познати и у другим срединама, али нису успели да превазиђу оквире средњошколских листова.

Правим књижевним часописима могу се сматрати једино *Полет*, и то од друге године излажења, када се одвојио од Гимназије, и *Мала ревија*.

У другој години постојања *Полета* (1924/25) Дојчило Митровић, сада једини уредник, донекле мења концепцију часописа, настојећи да објави што више радова афирмисаних аутора са што ширег подручја, али и да публикује и студије и друге радове професора чачанске Гимназије који још више доприносе његовом угледу и озбиљности.

Поред уређивања часописа, Митровић је и сам писао прилоге за *Полет*. Као и раније, поезију је потписивао псеудонимом *Горски*, а пуним именом текст значајан за будуће истраживаче чачанске периодике *Послератни листови у Чачку*, приповетку *Паланачки живот*, као и белешке о новим књигама и листовима.

У трећу годину *Полет* је ушао измењеног изгледа, о чему је бринуо сликар Богослав Коњевод, а на корицама је истакнут и нови поднаслов: *Часопис за књижевност и науку*, што указује на битну квалитативну разлику од ранијег *Листа средњошколске омладине* у првој или *Омладинског књижевног часописа* у другој години постојања. У импресуму је наглашено име власника Драгомира Ј. Пурића, а часопис је штампан у Електричној штампарији Славка Г. Поповића и Сина. После четири објављена броја часопис је престао да излази, пошто је достигао најбољи квалитет. *Полет* су пратиле неприлике материјалне природе, што је могао бити и узрок његовог гашења, јер претплата није била довољна, а вероватно ни помоћ општине којој уредник упућује речи захвалности у јануарском броју 1926. године. У погледу садржине *Полет* је у овој години отишао корак даље, јер су његови сарадници постали и Тин Ујевић, Десанка Максимовић, Милан С. Шантић, Густав Крклец, Часлав М. Никитовић, поред већ сталних (Живојина Гл. Алексића, Марка Врањешевића, Синише Пауновића,

Радомира Кречковића, Растка С. Пурића, Живана Митровића, Драгољуба Милојевића и других).

У последња два броја *Полета* Митровић је увео посебан одељак *Ђачки кутак* намењен ученицима, свестан да се, окружен донекле афирмисаним писцима, удаљио од талентованих средњошколаца којима је такво гласило било потребно. *Ђачки кутак* је био отворен за све ученике, без обзира одакле су, па су тако објављене песме Косте Н. Милутиновића из Београда, Здравка Лукића из Крушевца, Добривоја С. Каписазовића из Битоља, Алексе Унковића из Дервенте, Душана Драгићевића из Дубровника и Драгића Р. Весковића из Чачка.

Са оваквом уређивачком концепцијом и све квалитетнијим прилозима *Полет* није заостајао за другим омладинским часописима у Србији, као што су *Књижевни Север*, *Венац* или *Буктиња*. Ако је његово излагање било од значаја за младе људе широм земље који су се бавили писањем, његово постојање је било још важније за омладину Чачка, поготово када се зна да су у периоду до Другог светског рата у овом граду основана још само два кратковека часописа.

Архива Полета

Поред сачуваних малобројних примерака свих бројева *Полета*, о самом часопису, приликама у којима је опстајао, проблемима са којима се суочавао уредник Митровић, начинима окупљања сарадника, као и растурања бројева, сталној борби са беспарицом и другим пратећим догађањима, сазнаје се много више из сачуване архиве која је од немерљивог значаја за разумевање услова у којима је овај часопис излазио.

Иако млад човек (матурант чачанске Гимназије), без неког већег искуства, али са добрим смислом за организацију посла, Дојчило Митровић је издавању часописа приступио самостално, вероватно и не знајући у какву се борбу упушта. Том задатку је пришао крајње одговорно, па је установио и одређену администрацију коју су имали и многи други озбиљни часописи, тако да је она данас драгоцен извор података и за утврђивање правих имена сарадника који су се потписивали псеудонимом.

Да би остварио што лакшу и бољу комуникацију са будућим претплатницима, као и повереницима задуженим за сакупљање новца, Митровић је припремио више врста *Огласа* (велики и мали), *Позив на претплату*, дописницу са штампаним текстом немењеним повереништву, реверс за примљени број примерака часописа, коверат са штампаним меморандумом, опомену за неизмирени дуг и уплатнице за новац са штампаним бројем чековног рачуна *Полета*.

Занимљиво је погледати списак могућих повереника. Највише одзива се очекивало од школа, па је зато разумљиво да се просветним радницима уредник најчешће обраћао, мада су они за прикупљање претплате задуживали поједине ученике. Тако се у *Списку* могу прочитати имена учитеља (Светолик Пауновић, Чедомир Илић, Миодраг Плазина, Савко Филиповић, Благоје Живковић, Рака

А. Митровић, Живан Митровић и други) и професора Гимназије (Драгомир Ј. Пурић, Маргита Радовић, Драгослав Митровић, Сава В. Ристановић, Јован Ј. Бабић, Трифун Ђукић). Упућивани су позиви и професорима Универзитета (Михаилу Константиновићу у Суботицу и Милану Андоновићу, Драгомиру Андоновићу, Гргуру Јакшићу и Чедомиру Митровићу у Београд). Анимирани су и студенти у Београду (Синиша Пауновић, Синиша Кордић, Милош Плазинић, Војислав Тодоровић, Ристо Ристовић, Радослав Драгутиновић), као и студенти у Паризу (Ђорђе Миликић и Часлав Никитовић) и Лиону (Радош Николић).

Много се очекивало и од сарадње са ђачким дружинама, па су *Позиви* послати ђачким дружинама гимназија у Београду, Горњем Милановцу, Краљеву, Пироту, Прилепу, Рачи Крагујевачкој, затим учитељским школама у Суботици, Јагодини и Скопљу, као и ђачкој дружини Богословије у Призрену.

У продају *Полета* укључене су трговачке и књижарске радње у Чачку, као и књижаре *Јединство* и *Малужић* у Суботици, *Време*, *Напредак*, *С. Б. Цвијановића*, *Рајковића* и *Ђуковића* у Београду и књижара *Стјепан Кугли* у Загребу.

Оглас и *Позив на претплату* послати су на наведене адресе, али и на многе друге, но стварних повереника који су се бринули о растурању часописа и прикупљању новца било је много мање. Сачуван је само *Списак повереника* са бројем примерака за продају у 1926. години, који садржи 53 имена за места ван Чачка, док их је у граду било укупно осам. Може се претпоставити да је то коначни број, зато што је те године часопис био најбољи и у техничком и садржинском погледу, тако да се боље продавао него претходних година, па је мало вероватно да је раније имао више повереника. Ван Чачка *Полет* је највише продаван у Београду у књижарама *Време*, *Напредак*, *С. Б. Цвијановића* и *Рајковића* и *Ђуковића*, потом у Другој и Четвртој мушкој гимназији, затим у Крушевцу, Крагујевцу, Новом Саду, Ваљеву, Нишу, Пожеги, Тетову, Алексинцу, Штипу и Вршцу. Добро је продаван и у књижари *Стјепана Куглија* у Загребу, у Неготину и другим местима. У Чачку је најбоље растуран у Гимназији, заслугом следећих ученика: Гвоздена Мајсторовића задуженог за осми, Драгољуба Сименуновића за седми, Драгића Весковића и Михаила Шушића (који је продао највише примерака) за шести, Миодрага Радичевића и Миливоја Радмиловића за пети и Војислава Ерића за четврти разред. Од трговачких радњи у граду часопис је највише продао књижар Димитрије Константиновић.

Деловодник примљених радова

Од изузетног документарног значаја за сагледавање догађања око *Полета* приликом избора сарадника и радова за објављивање свакако је *Преглед примљених радова у администрацији књижевног часописа Полет*, који је водио Дојчило Митровић. Он садржи хронолошки попис свих приспелих радова, без обзира на то да ли ће бити објављени, почев од 31. децембра 1923, па до 4. октобра 1926. године. Прве године било је 138 радова, друге чак 308 радова, а

треће и последње 220, мада су изашла само четири броја. Укупно је, за непуне три године, пристигло 666 радова, а објављено је 246, што значи да је уредник водио строгу селекцију. У рубрици напомена за већи број радова приспелих 1926. пише да ће бити објављени у наредној години, јер се уредник вероватно надао да ће превазићи материјалне тешкоће и да априлска свеска неће бити и последња. Међу тим радовима су биле и песме Десанке Максимовић, Јованке Хрваћанин, Милице Костић, Радослава Драгутиновића, Синише Пауновића, Милана С. Шантића и других. Подаци су уписивани у следеће рубрике: име аутора, псеудоним, занимање, назив рада, врста, датум примања, место одакле се рад шаље, оригинал или превод, у ком броју је штампан или није и напомене. Овако вођена документација омогућује да се утврди ауторство код свих анонимних или непотписаних радова разрешењем псеудонима и иницијала.

Чачанске Паризлије

У настојању да свој часопис што више рашири, Дојчило Митровић се обраћао и својим некадашњим школским друговима, сада студентима у Француској. Из њихових писама може се видети да се Митровић, осим беспарице, борио и са другим проблемима када је у питању опстанак часописа, као што су неразумевање средине, завист, па и властита малодушност. Поред охрабрења да истраје, од њих је добијао и разуверавања да је свет у коме они тренутно живе бољи.

Тако му Адам Василијевић⁴ пише:

„Драги пријатељу и рођаче,

*надам се да ћеш ми веровати, када ти кажем, да сам се јучераињем твоме писму и данашњем **Полету** обрадовао. Тој мојој радости има више узрока. Први је тај што знам да егзистираш (а то је најглавнији, уосталом). Затим, што видим да се тај Чачак, кога ти толико... овај..., јуначки бори. Добио је електричну шатмаприју, а за лист нећу ништа да говорим, јер ћеш помислити сигурно да претерано ласкам или да се много подсмехујем. Има још много других узрока, али би њихово излагање било сувишно, те због тога треба прећи на ‘ствар’. Дакле, ‘ствар’ је одлична! ово ти је моје скромно мишљење, а стручњачко мишљење господина Никите Часлава сазнаћеш из његовог писма, које ће ти доћи неких дана, кад и ово. На техничку страну би требало обратити још мало пажње, па ће све ићи као што треба. То ћеш моћи, надам се, лако учинити, јер су сви изгледи да финансијска ситуација није баш много тешка. А нарочито кад се зна да је Кум Пурко⁵ власник и кад се прочита она изјава благодарећи Г. Р. П-у⁶, што*

4 Адам Василијевић, писмо од 7. марта 1926.

5 Драгомир Ј. Пурић, професор у чачанској Гимназији, био је власник *Полета*.

6 Радивоје Пантовић, председник општине, благонаклоно је гледао на *Полет* и материјално помагао његово штампање.

се тиче сарадника, то ћемо се побринути. Часлав ће ти послати један приказ, а у исто време ћемо умолити писца за коју песму и т. д. Трудићемо се, а и скоро ћемо и ми тамо, па ћемо још озбиљније помоћи. Ђуро [Ђуровић] нам ових дана иде у Лондон, па ћемо гледати да и он отуда нешто пошаље.

Дакле, то толико, пријатељу, што се тиче **Полета**, а сада морам мало да се здржим на твојој особи. Морам да признам, и поред добре воље, да те треба мало грдити. Зашто се ти, брате мој, секираш? Зашто да ти пишеш, да **Полет** мора да стане и т. д.? Због чега? Јел' зато што га руше погледи и иронија блесаве светине, то јест неколицине идиота. Немам намеру, искрено ти кажем, да ти овде дајем лекције, али мислим, да ти треба да си већ на чисто са тим, шта је светина, шта су људи и каквих људи све има на овој покварено-дивној земаљској кугли, па да се према томе и управљаш. Уздигни се, пријатељу, недосежно изнад свих тих погледа и иронија и продужи оно, што си започео. На погрешном путу ниси! Знам да ти није лако, али ако сада клонеш – сада, када си оволико успео – многи те неће разумети, а многи – и пријатељи и непријатељи – ће ти казати да си кукавица. Баци, т.ј. мани Чачак. Ако његову средину не можеш да подносиш, онда се уздигни – као што ти то рекох већ горе – изнад ње. Не осврћи се на њу. А што се тиче мене, ја ти братски кажем, да ипак његова средина није тако покварена, као ова овде или ма где у осталим тако званом 'културним државама Западне Европе'. Кад би видео њихову поквареност и подлост, онда сам сигуран да би о свему сасвим друго мишљење имао. Оптужујеш га заједно са његовим грађанима за жуђ за богатством. Материјалисти су? Не! Боже сачувај! Практични су и више ништа...“

И Радош Николић из Лиона пише Митровићу похвално о Полету, али и о својим заузимањима за његову рекламу:

„Оне афише што си ми пре послао ја сам већ раздао. Једну сам залепио у Конзулату а једну у вице конзулату, овде, у Лиону, затим сам једну послао у Гренобл П. Протићу. Не лажем части ми (Знам да ћеш се зачудити мојој вредноћи и да мислиш да лажем). Јер ми овде колико год нас има сваки је из друге вароши и сваки врши пропаганду за своју варош. Па смо ја и Мирковић то извели овако као што ти рекох. Не могу ти овде наћи ни једнога претплатника међу овим голаћима, али бар ти рекламирам добро, тако да кад буду издолазили у Србију маса ће се од њих претплатити. Не мисли да те 'фарбујем' да би ми послао још неки примерак, али не бих се наљутио кад би добио још неки, макар из прошле године, а не само од јануара ове.“⁷

Са Адамом Василијевићем у Паризу становао је Часлав Никитовић, некадашњи уредник гимназијског часописа, Митровићев претходник у том послу и пријатељ, који жели да га подржи саветом и својим прилогом за *Полет*. Он пише:

„Драги Дојчило,

Данас сам добио јануарску свеску **Полета**. Право да ти кажем овим си ме послатком обрадовао. Веровао сам да си ме већ и заборавио, али сам се у то разуверио, јер си показао да водиш рачуна о својим пријатељима.

Адам ми је читао твоје писмо из кога сам видео да имаш врло здраве и правилне погледе на свет, а нарочито на Чачак. Него у томе писму има једна ствар која ме мало чуди. Не могу да замислим да тебе, и ако си донекле идеалиста (а ја сам из оног Адамовог писма видео да си и приличан реалиста), може та средина да депримира и да кажеш, да ће ти бити немогуће издржати иронију, коју људи из срдите немоћи бацају на **Полет**.

Ти знаш врло добро да је у животу врло важна ствар бити смео, куражан и енергичан. Твојим досадањим радом и држањем ти си довољно показао да имаш све три ове лепе особине и ја се надам да ћеш и у будуће истрајати и да нећеш допустити да клонеш сад кад си већ превалио половину пута.

Овај број **Полета** ми се необично допада. Имаш врло лепе прилоге. Али једна је ствар, коју бих ти замерио. Истина то је изнад твоје моћи, пошто верујем да немаш довољно материјалних средстава, али мислим да би требао да обратиш мало више пажње на техничку страну листа.

Ја ти шаљем један приказ на збирку песама мога пријатеља г. Мате Вучетића, која се зове 'Les Torchés' и која је изашла на француском и на нашем језику. Мислим да ћеш то објавити у првом броју.

Овде сам добро. Борим се као увек, јер, као што сам знаш, има увек и свуда покварених људи са којима се човек мора, хтео не хтео, ухватити у коштац.

Као што знаш добио сам стипендију француске државе за ову школску годину, до краја августа, а надам се да ћу је моћи продужити и за идућу. Сад сам легао на посао и радим за испите, које поалжем у почетку јуна, или крајем маја. Ако да Бог те их положим, онда ћу половином јуна бити тамо, да се преко распуста мало одморим и поткрпим, па ћу онда на јесен опет, у име Бога, овамо.

Овде је доста лепо. Једина је незгода у томе што треба повише новаца, а ја том материјом – коју Млађо Економ⁸ с правом назива 'јеврејска муниција' – дао Бог не располажем у довољној количини.

Ти сигурно виђаш мога брата који је у трећем разреду гимназије. Зове се Мирослав. Нађи га, молим те, разговарај с њим и упути га мало шта треба да чита. Објасни му да му је врло важна ствар да учи француски.

Држим да ћеш ми о свему опширно одговорити, а нарочито о том пропалом Чачку.

Поздрави г. г. Жику Алексића, Пурића и Милојевића.⁴⁹

8 Младен Ђ. Протић

9 Писмо Часлава Никитовића, март 1926. године.

Стручне теме у Полету

Као и други омладински листови, *Венац* на пример, и *Полет* је био конципиран тако да је, поред књижевних тема, садржао и текстове намењене поуци.

Занимљива и често обрађивана тема и у ранијим временима, не само на почтку XX века, о покушајима алхемичара да вештачким путем добију злато, нашла је место и у *Полету*. Новинар *Правде*, Раденко Томић, аутор је чланка *Фабрикација злата* у коме читаоцима представља најновија достигнућа научника у свету у покушајима да неки метал претворе у злато, уз закључак да су сви експерименти сувише скупи да би резултати били примењени у пракси, иако докази за прављење „камена мудрости“ постоје.

У време када је *Полет* излазио, читаво друштво се опорављало од последица Првог светског рата, па су сасвим очекивани текстови о патриотизму, политичком моралу, променама у друштву, будућности омладине. Те теме су актуелне у све три године излажења часописа. Тако, Дојчило Митровић, забринут због губљења патриотизма после рата, апелује на омладину да се зближи у својој новој отаџбини чувајући тековине рата, о политичком моралу пише Јован Бл. Јовановић поводом књиге *Политичка историја Србије*, док Живан Митровић неморал као последицу рата издиже на опште друштвени ниво у тексту *Проблеми данашњице*.

О просветним темама писало је неколико аутора. Растко Пурић, матурант чачанске Гимназије, пише критички о незаинтересованости својих вршњака за учење („*учи се само за тројку, па ни толико увек*“), за рад у ђачкој дружини „*Рајић*“ и коришћење њене књижнице, о „*несложности и недругарству које је на врхунци међу ђацима, може се опазити нагло напредовање зависти и себичности*“. Поред осуде понашања своје генерације, Пурић упућује и позив за промену таквог односа према школи, а ради боље будућности.

Татомир Анђелић је написао зрео аналитички чланак под насловом *О оцењивању ученика*, који по свом квалитету нимало не заостаје за онима објављеним у стручним педагошким часописима. По његовом схватању „*нај-виднији доказ штетног утицаја данашњег оцењивања види се по самом томе, што благодарети њему и целокупном систему данашњег васпитања енергија код ученика све више опада, у колико су ученици више подложни његовом утицају; и што се злоба, завист и лицемерство налазе у већем степену код нас такозваних, 'свестрано образованих', него код простих људи.*“

Јован Бл. Јовановић залаже се у тексту *Класично образовање* за опстанак класичне гимназије и образовања које у њој стичу будући високошколци. Поред ових тема Јовановић је, такође, аутор и радова из историографије, као што су *Поглед на историју Новог века*, *Културна историја и њени проблеми*, а из његовог обимног дела *Наполеон I у Полету* је штампан један одломак.

Из српске историје у *Полету* су објављена и два краћа текста Драгољуба Милојевића, *Јакшићи* и *Карађорђе и Милош*, у коме су дати занимљиви портрети двојице значајних вођа устанка и родоначелника будућих династија.

Књижевни прилози

Поезија

Као и у већини часописа тога времена, поезија је и у *Полету* била заступљенија од прозе. Од укупно 246 прилога, колико је објављено у њему, 129 су песме, које је написало 47 аутора од 86, колико их је сарађивало у часопису. При конципирању садржаја часописа поезији је дата предност, не само у бројности песама, већ и у одређивању њиховог места у њему, тако што су у већини бројева заузимале прве стране. Изузетак је само први број почетне године излажења, који је почео приповетком.

У *Полету* су објављиване песме углавном у стиховима, за разлику од мањег броја поетских текстова у прози, којих је у другим часописима било много више (читави бројеви су били испуњени песмама у прози). Млади људи су тада радо писали овакве песме, па не чуди што их има и у *Полету*, мада се може рећи да их је само у првој години било више (11). Касније се тај број смањивао, тако да их је у другој било шест и у трећој свега једна песма.

Ако би се песме анализирале по осећањима исказаним у њима, онда се може закључити да је највише љубавних, што је и очекивано, будући да су сарадници млади људи. За њима следи знатан број тужних, елегичних песама које већ насловима наговештавају своју садржину (*Две увеле наде, Песма бола, Отац на гробу свог јединца, Пустош, Пастирева туга, Хтео бих да умрем..., Тугованка у ноћи, Ко јеца, Дан плаче, Бол, Дан смрти, Гробља, Умрла је мајка, Самоубилачка варијација и друге*). Намеће се питање откуда толико жалости, чак и у љубавним песмама, као и мисао да је таква поезија резултат угледања и неискрености, као и схватања да песма таква треба да буде. У *Полету* се налази свега неколико мисаоних песама, затим следе описне, а најмање је социјалних (три), колико их је и са радосним осећањима карактеристичним за дитирамб. Ту су и две пригодне песме, објављене о стогодишњици рођења Бранка Радичевића и поводом смрти Алексе Шантића.

Песници у *Полету* пишу углавном римованим стиховима. Поређењем се може закључити да је слободним стихом написана четвртина од укупног броја објављених песама, што наводи на мисао да су стваралачка опредељења сарадника часописа већином традиционалистичка. То је разумљиво када се зна да су, нарочито у првој години излажења часописа, сарадници били ученици гимназија или учитељских школа. Најчешће су им то били први публиковани радови, са изузетком Синише Пауновића, који је већ имао објављене песме и у другим угледним часописима, и нарочито Марка Врањешевића, тада већ познатог песника.

Следеће, 1925. године, пошто се одвојио од чачанске Гимназије, *Полет* је, окупивши познатије песнике, пошао узлазном линијом у погледу квалитета својих прилога. Томе доприносе песме Перише Г. Богдановића, Синише Кордића,

Радослава П. Драгутиновића, Николе Мирковића, Саве В. Ристановића и Милорада М. Петровића Сељанчице. Највећи напредак је постигнут у трећој години постојања *Полета*, када су окосницу његове поезије чиниле песме Тина Ујевића, Десанке Максимовић, Густава Крклеца, Даринке М. Одовић-Јовановић, Живка А. Спасића, Благоја Живковића и Милана С. Шантића.

О одликама нове поезије, настале почетком 20. века, а код нас прихваћене после Првог светског рата, чији су следбеници и неки сарадници *Полета*, писао је Сава Ристановић, објашњавајући узроке настанка, као и њене особености.¹⁰ Уз разумевање да свако ново време доноси и своје „изме“ настале на засићености постојећим и жељи за стварањем новог начина изражавања у погледу форме, садржине и осећања, критикујући извештаченост песника, он каже: „Нови песници често се претстављају као несрећна створења и уносе много ‘болеснога’ у нашу нову поезију. Мржња на живот, Бодлерово ‘цвеће зла’, чежња за Нирваном, смрт итд. често су теме нових песника. Многи се обраћају Харону да их вози на онај свет, јер су овога сити. Колико има искренности у њиним пренемагањима, то би било друго питање. Ми бисмо желели више здравља, снаге и оптимизма.“ Говорећи о променама у погледу форме песме, Ристановић истиче слободан стих као њену битну одлику („она је унела разноврснији ритам и више лирике а то доприноси лепоти једне песме“), опредељујући се радије за промене те врсте него за садржинске иновације које су неискрене, залажући се притом за разумљивост поезије.

Када се прочита овај Ристановићев есеј о поезији новог времена постаје јасније зашто *Полетови* песници пишу *Песме бола* или већ у наслову истичу *Хтео бих да умрем...*

Ако се упореди учесталост објављених песама појединих аутора у *Полету* и њихово учешће у другим часописима, може се закључити да бројност песама у *Полету* није у пропорционалној вези са њиховим учешћем у другим гласилима, нити значи да су се касније баш ти аутори у животу потврдили као песници. Већи број песама појединих аутора објављен је само у чачанском часопису и нигде више, али исто тако више је песника који су објављивали у другим часописима, а у *Полету* се огласили само са једном или две песме.

Највише песама (15) у овом часопису објавио је Синиша Пауновић. Иако није био члан редакције, много је допринео прибављању прилога, али је достављао и своје радове. Прве песме објавио је у *Венцу* (1923), да би упоредо са песмама у *Полету* од 1924. године објављивао и у другим гласилима. Од тих 15 у *Полету*, четири песме у прози (*Месечари*, *Сећање*, *Страх у свитање*, *Посланица*) су прожете меланхолијом, а осталих 11 су, римоване или у слободном стиху, писане углавном помодно, невешто и извештачено, што се може наслутити и из наслова (*Пастирева туга*, *Тугованка*, *Крици у ноћи*, *Звонару...*, *Душевни блуд*). Иако је касније објавио и неколико збирки песама, Пауновић никада није достигао завидне песничке висине.

10 Сава Ристановић, *Наша нова поезија*, *Полет*, књ. 2, бр. 5, 1925, 150–155.

По броју објављених песама у *Полету* одмах иза Пауновића је Растко Пурић (13). Највећи број написао је као ђак Гимназије и члан редакције часописа, а наредних година из Београда је ређе сарађивао у њему (свега три поетска и прозна прилога). И његова поезија је писана у маниру ђачких радова тога времена, како у римованом, тако и у слободном стиху.

Према заступљености својих песама (12) следи уредник часописа Дојчило Митровић, за кога је карактеристично да поезију није објављивао у другим гласилима осим *Полета*. Већина његових песама има форму сонета, најчешће љубавне тематике, мада ни он не заобилази бол и смрт као мотиве.

Драгослав М. Тодоровић постаје сарадник *Полета* 1924. године (као матурант Учитељске школе у Јагодина), али је и следеће године, као учитељ у селу Поточцу, наставио да шаље радове. Објављено му је осам песама, потписаних најчешће иницијалима и надимком (Д. Т. Иљин). У време сарадње у чачанском часопису није се оглашавао у другим листовима. Његова поезија је углавном љубавна, али за разлику од других песника, искрена, доживљена и уверљива.

Као студент права Милош С. Плазинић објављује шест песама у *Полету*. Пева о љубави и пролазности живота. Није познато да је наставио са писањем и објављивањем поезије.

Временом се у чачанском часопису оглашава све више познатих песника тога времена. Тако, на пример, из Београда љубавне песме у форми сонета шаље Никола Мирковић, који је песме објављивао и у *Венцу*, *Српском књижевном гласнику* и часопису *Мисао*. Периша Г. Богдановић, већ афирмисани песник из Шумадије са службом у Београду, који топло и с љубављу пева о селу, оглашава се са пет песама. Песник Марко Врањешевевић, студент књижевности у Београду, у српској периодици је увећало утирао свој песнички траг, када је у *Полету* објавио више елегичних песама. И Радослав Драгутиновић, Београђанин, који је прву песму објавио као гимназијалац у чачанском листу *Весник омладинаца*, доставља своју љубавну поезију *Полету*, као и другим познатијим часописима.

По једна песма објављена је или недовољно познатим песницима или већ афирмисаним, који су својим именом доприносили угледу часописа. Такви су били Густав Крклец, Десанка Максимовић, Сениша Кордић и Тин Ујевић.

Проза у *Полету*

Значајан део часописа чине прозни радови. То су пре свега приповетке, затим један одломак из романа Светислава Шумаривића, есеји, писма и одломак из дневника Винка Иванова Кожуља.

Иако је уредник настојао да сарадници буду са читавог југословенског простора, ипак, када је проза у питању, то није било остварено. Са изузетком непознатог аутора Винка Иванова Кожуља из Славоније, али који је живео у Београду, остали писци су били из Чачка или околине. Сви су они приближно истих година, матуранти Гимназије, односно Учитељске школе из Јагодина,

или студенти, а најстарији су Живојин Гл. Алексић, судија Духовног суда у Чачку и Драгољуб Милојевић, професор чачанске Гимназије, који су и раније објављивали своје радове. Иако је приповеткама придаван изузетан значај, па је у сваком броју штампана најмање једна, може се закључити да су оне различитих вредности, мада у тематском погледу имају сличности. У великом броју њих радња се догађа у време Балканског или Првог светског рата, или је рат оквир у који су смештени разни догађаји. С друге стране, у више приповедака основу чини љубавна прича. Малобројне су оне са другачијим темама.

Највише приповедака објављено је Растку Пурићу (4), који у две пише доста невешто о неверству жене, али су му занимљиве *Гаља* и *Под Јавором 1877*. Дојчило Митровић је написао две краће приче које су више лирске слике у прози него приповетке са развијеном фабулом, а трећа, *Паланачки живот*, иако дужа, састоји се из више монотоних слика којима је приказана варош једног врелог јулског дана.

Занимљиве приповетке пише Живојин Гл. Алексић (касније је објавио и две збирке) – једну о теми из нежидерског логора, а другу о једној старој свештеничкој породици, чији последњи потомак изневерава традицију своје лозе, постаје зао и осион човек и завршава живот као просјак, а са њим пропада и његова породица. Исто тако добре приповетке објавио је у *Полету* и Драгољуб Милојевић о догађајима из Балканског рата 1912. године и Првог светског рата.

Два млада приповедача, Миладин Ђирић и Миодраг Плазинић, нису се раније бавили писањем, али су њихови радови у *Полету* нагостили талентоване писце. Нарочито је то случај са Плазинићем, јер први његови текстови садрже и неке елементе модерног писања.

У *Полету* је објављено само неколико књижевних есеја. Растко Пурић пише о Дису, Милица Костић критикујући „мртво море“ у српској књижевности (у истоименом тексту), истичући да се много више очекивало од часописа *Путеви* и *Сведочанства*, као и од књиге *Од среће и од сна* Марка Ристића, али „*све се разблажило, смлачило, разводнило. Јењала ватра, учмала вода*“. Живан Митровић у тексту *Жена у народној песми* пише о оправданој борби жене за еманципацију и налази упориште за своју мисао у анализи женских ликова у народној поезији где је она приказана као „*храбра, поштена, честољубива, милосрдна и пуна пожртвовања*“. Сава Ристановић зналачки пише о одликама модернистичке поезије упоређујући је са традиционалистичким начином писања, истичући њене предности и мане.

Преводи

У *Полету* су своје место имали и преводи из страних књижевности. Били су то најчешће одломци из дела француске књижевности. Већ од првог броја објављивани су у четири наставка одломци из *Књиге мога пријатеља* Анатола Франса, у преводу Адама Василијевића. Ипак, преводе од већег

значаја остварио је Драгољуб Милојевић. Као омиљени гимназијски професор историје и земљописа, по потреби и латинског језика, иначе зналац француског језика, Милојевић је превео и објавио у *Полету* крајем 1925. и почетком 1926. године неколико биографија из књиге *Византиске слике* познатог историчара, византолога Шарла Дила, за које Георгије Острогорски каже да су „духовити, уметнички савршени есеји“, а за њиховог аутора да „мало има научника који су у тој мери унапредили византиске студије и дали тако јак потстрек раду других као Шарл Дил [...] Владајући суверено свим гранама византиске историје и историје уметности, Шарл Дил је имао дара и за историско приказивање и за егзактно, минуциозно испитивање.“¹¹ Притом је занимљив податак да су *Византиске слике* I и II објављене у Паризу 1925, односно 1927. године, а у Београду, у Српској књижевној задрузи 1927. и 1929, што значи да су читаоци *Полета* били у прилици да се упознају са неким деловима из књига Шарла Дила пре него што су оне објављене на српском језику у целини. За разлику од књижевних текстова које је потписивао иницијалима, Милојевић је своје преводе потписивао пуним именом и презименом.

Са руског језика преведено је и објављено у *Полету* неколико радова. Углавном су то ђачки преводи песама, а две анегдоте Аркадија Аверченка превео је гимназијски професор Андрија Тјагнирјадно.

Књижевна критика

Зачеци књижевне критике у *Полету* могу се пратити још од 6. броја прве године његовог постојања, када је уредништво на крају сваког броја у рубрици *Белешке* указивало, са више или мање текста, на нове књиге или нове бројеве разних часописа. Тако су препоручене књиге *Уметност и неуметност* Синише Кордића, *Наши и страни* Јаше Продановића, *Шапутања* Жарка Васиљевића, *Филозофија у „Горском вијенцу“* и „*Лучи микрокозма*“ Бранислава Петронијевића, *Руђин* Тургеева, *Жене и студенти* Кларе Цеткин, *Песме* Милана Ракића, *Целокупна дела* Војислава Илића-Млађег, *Шумадинке* Перише Г. Богдановића, XXVII коло Српске књижевне задруге, *Кроз живот* Милана Вукасовића, *Деветсто трећа* Драгише Васића, *Поезија* Божидара Ковачевића, *Критике* Велибора Глигорића, *Последње строфе* Даринке М. Одовић, *Педагогика народне песме* Благоја Живковића, *Песме невиђеном* Јованке Хрваћанин, *Амнезија и емоција* Благоја Марковића и друге, а од периодике *Рефлекс младих*, *Искра*, *Раскрсница*, *Једро*, *Реч и слика*, *Књижевни север*, *Учитељски подмладак*, *Српски књижевни гласник*, *Мисао*, *Буктиња* и *Воља*.

Поред *Белешки*, у *Полету* је од другог броја 1925. године постојао и *Књижевни преглед* у коме су писани озбиљни књижевни прикази новоизашлих књига. Највише их пише Синиша Пауновић. Приказао је *Песме* Десанке

11 | Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Просвета, Београд, 1969, 27–28.

Максимовић, затим о књигу Светислава Шумаревића *Сто једна страна*, драмско-епски спев *Хајдучки нерв* потписан псеудонимом Ст. Горски (Владимир Павловић), збирку Тина Ујевића *Колајна*, песничке књиге *Сонети ваја* Ст. Т. Митића, *Плес над празником* Јована Поповића и *Љубав птица* Густава Крклеца. Часлав Никитовић је из Париза послао приказе књига песама Мате Вучетића, збирке *Les Torchés* објављене на француском језику и друге, настале као избор из ње, под насловом *Буктиње*, штампане у Загребу.

Мала ревија

Песник и сликар Владимир Ж. Костин покретач је и уредник часописа *Мала ревија* са поднасловом *Месечник за књижевност и културна питања*, који је у Чачку излазио од марта 1932. до почетка 1933. године, када је изашао последњи број. Штампано је укупно шест бројева (пет у првој и један у другој години излажења). Часопис је био тако конципиран да је садржао и прозне и поетске текстове, од којих је првих било далеко више, – укупно 57, док је песама само 18, што је необичан однос за књижевни часопис тога времена. Али, ако се погледа преглед свих прилога, онда тај однос постаје јаснији, пошто су сви они засновани на идеји комунистичког погледа на свет, тако да је већи број текстова писан у намери да упуту и образује читаоца, а песма је за то мање погодан облик. Зато је велики простор дат баш таквим прилозима којима се критикује друштвена стварност и указује на потребу промена. Знатан простор заузима и део назван *Фелтон* у коме су објављивани прикази књига, ретко часописа или филмова. Заједничка основа свим текстовима је социјална тематика, како се и очекује од гласила левичарске оријентације.

У *Малој ревији* поезију су објављивали, поред Костина, Миодраг Миле Божанић, Драгић Р. Весковић, Србољуб Расулић, Веселин Филиповић Брезнанац, затим Анте Деан, Олинко Делорко и још неколико њих који се касније нису потврдили као песници. Не треба наглашавати да су све песме социјалног карактера, што се види већ из њиховог наслова (*Носачева порука сину*, *Уздах до неба*, *Пјесма исељеника*, *Нем човек*, *Молитва*, *Просјак*, *Радник* и друге). Тако Божанић уздише са сиромашнима и бескућницима („*И ноћас је неко јаукао без крова за хлебом / јутрос су људи нашли човека завејана снегом*“), Анте Деан саосећа са исељеницима („*А затим ће бродови преко пучине поћи / понијет ће нас и сиротињску нашу пртљагу*“), а Веселин Филиповић Брезнанац жали сељака који сву своју омовину продаје на вашару због пореза („*Људи и жене црних, земљаних лица / продају мршаве вочиће, безмлечне краве / јер има доста меница / јер има доста неплаћене порезе / а мало, тако мало родних година*“).

У већини бројева објављена је и по једна приповетка домаћих аутора, као што су Видан Борић, Топлица М. Савић, Анте Деан (две), Ж. Лешанин и Круно Креч, а у петом броју и приповетка *После рата* Исака Бабеља. То су приче о несрећним људима са друштвене маргине који најчешће страдају

због друштвене неправде и неразумевања имућних као, на пример, када газде избацују стару служавку пошто су довели другу, младу, и не препознају је међу просјацима пред црквом где је једино и могла да оде, или о просјаку, инвалиду из рата са дрвеном ногом (да не пати од реуме и да му не зебу прсти, још када би му и глава била од дрвета да га не боли због тешког живота), који проси пред палатом богаташа. Приказана је и жалосна судбина несрећног рудара који се утопио пошто је добио отказ, као и сузе дечака без десне руке који у школи не може да извршава све задатке као остала деца.

У већем броју текстова у *Малој ревији*, Владимир Ж. Костин, али и други аутори, указују на социјалне разлике и залажу се за једнакост и правду у друштву.

Тако у првом броју Костин пише о алкохолизму на селу и налази оправдање за већину сиромашних људи који шест дана тешко раде, а седмог налазе смирење у алкохолу, јер „*алкохол теши, алкохол греје, алкохол милује душу заборавом, а гладном телу бар на моменат пружа калорија и ведријих сања.*“ Ипак, поручује: „*Затрпајте поноре између друштвених слојева, збришите појам сиромаш из речника свију друштвених наука и делатности уопште.*“

У тексту *Спорт и ми* Костин хвали све користи које човек има од спорта, али и ту види социјалне разлике и неправду и закључује: „*Жалосно је само што рад толико исцрпе радника и поред свега не пружа му средства (ни економских, ни друштвених!), те он пред вече не располаже: ни комфором, ни енергијом, која му је потребна да се бави још и спортом. Према томе, питање спорта остаје ограничено на имућне, средњи сталез и докону ђачку омладину.*“

Природно је што је у таквом часопису нашао место и текст *Криза на пијаци радне снаге* Александра Ђурчића, у коме аутор објашњава разлоге за настанак светске економске кризе, чија је последица и милионска незапосленост радника.

Н. Драгићевић у тексту *Куда иду нова поколења* указује на осиромашење села у становништву, будући да се све већи број младих људи школује и не враћа у села која се постепено смањују. Сматра да се непотребно школује велики број људи који не могу да се запосле ни у граду ни у селу.

Марија Горјанић се залаже за равноправност жене и мушкарца „*који јој није господар већ друг*“ и текстом *Савремена жена* доприноси феминистичкој борби за друштвену једнакост полова.

Од свих часописа који су излазили у Чачку између два рата *Мала ревија* је највише простора уступала књижевној критици. Карактеристично је да су приказиване књиге углавном социјалног карактера, што је у складу са општим профилем листа. Потребу постојања такве књижевности и њеног пропагирања објашњава уредник Костин у свом тексту *Социална књижевност за човечнији живот*. Супротстављајући се „*грађанским писцима*“ који социјалну књижевност карактеришу као помодну, Костин истиче да је њен циљ заправо „*да води колективну борбу противу свих несрећа и ужаса овога живота. А својом победом она има да омогући бољи живот великом броју мукотрпне класе људи [...]* да

изнесе све теškoће и узроке живота и покаже пут како те теškoће треба отклонити. [...] А светао пример борбености пружају нам својим животом и радом један Барбис, Ептон Синклер, Травен, Еренбург, а код нас Цанкар, Крлежа, Цесарец, Јован Поповић, једним делом и Драгиша Васић и Душан Васиљев и многи млађи који су сада у развоју.“

Анте Деан¹² у тексту *Проза без истине и стварности* критикује домаће писце после Првог светског рата, тврдећи да, по његовој оцени, пишу о једном неуверљивом свету, а не о реалним проблемима свакидашњице, истичући као пример нове руске књижевнике у чијим делима постоји повезаност литературе и друштвених појава у времену у коме живе. У складу са таквим начелима, он већ у првом броју пише приказе књига поезије Добрише Цесарића, Драгутина Тадијановића и Десанке Максимовић и разочарано закључује да је од њихове лирике очекивао више социјалних тонова, а Д. Максимовић поводом њене збирке *Гозба на ливади* поручује: „Обраћамо се још једном нашој ‘болесној девојчици’ и молимо је да се сјети, како има и других ливада а без гозба, те уздишемо спрам њене раскошне лирске трпезе своју скромну ‘вечерњу молитву’; нека нам се поврати на земљу и међу људе, ако није одвише касно у овој вечери живота.“

Насупрот њима, за Деана је поезија Мирослава Крлеже блиска његовим идеалима и он, у обимном есеју о Крлежиној *Књизи пјесама* (1931), истиче да је то песник сиромаша и града који се буни и згража над друштвеним неправдама. Истиче песникове речи као закључак свог размишљања о књизи: „Боље је крварити гладан и настријељен као Петефијев курјак, него лајати на ланцу.“

И песме Анте Деана су биле предмет критике у *Малој ревији*. О његовој поетској књизи *Градска година* (Загреб, 1932) писао је неповољно Радован Зоговић истичући свој суд већ у првој реченици: „Градска година је изгубљена песничка година Анте Деана.“

У часопису су са симпатијама и препоруком за читање написани прикази књига *Тонкина једна љубав* Аугуста Цесарца, *Реда мора да буде* Јована Поповића, *Симуланти у социјалној литератури* Саве М. Штедимлије, *Злочин Кирика Руђенка* Николаја Никитина, *Златан ланац* Ептона Синклера, *Девојка за писаћом машином* Рудолфа Брауна, *Они који долазе* Велибора Глигорића, *Из живота малограђана* Ф. У. Вајскопфа, *Мој обрачун с њима* М. Крлеже и других.

Будући да је Костин био и сликар, он је писао и о сликарству Јована Бијелића, а сликару Мирку Кујачићу објавио је проглас под називом *Мој манифест*, у коме се изјашњава против ларпурлартистичког схватања сликарства, а велича ону уметност која извире из живота. Зато је за њега највреднија загребачка „уметничка група *Земља*, која је својим идејним опредељењем према социјалном сликарству, и откидањем од сваког културног идеала, традиције, поставила поштен основ за кретање уметничких интенција код нас.“ Манифест завршава речима: „Позивам другове, који нису оматорили за тражења, да кроз своју младу

12 Анте Деан (1904–1960) из Загреба службовао је као судија у Чачку у време излагања *Мале ревије*.

крв, бујну тежњу, чисту жељу и бунтовну палету пронесу живот у рад зарад будућности.“

Да је рад основа сваког напретка сведочи и текст *Први руски тон-филм у Југославији*, којим је истакнута вредност руског филма *Пут у живот* приказаног пред одушевљеном београдском и загребачком публиком. Филм велича рад као основни услов за људски препород, тако да од „бивших џепароша, обијача, убица и сваковрсних криминалиста који постају људи, то је једна нова религија, непозната данашњој Европи, религија која се зове Рад, а коју исповеда једна шестина земљине кугле.“

Оваквим садржајем часопис *Мала ревија* је на најбољи начин представљао нова друштвена стремљења. Уредник Владимир Ж. Костин, аутор већег броја прилога, налазио је сараднике сродне политичке оријентације и био у највећој мери заслужан за излажење часописа. Његовом смрћу и *Мала ревија* је престала да постоји.

*
* * *

Часописи *Полет* и *Мала ревија* излазили су у малом временском размаку, али си били у великом раскораку и у тематском и у идеолошком погледу. Док су у *Полету* песници безразложно меланхолични и певају о свом „болу“ нејасног узрока, а приповедачи се још увек баве ратним темама, при чему су и за једне и друге социјалне теме скоро непостојеће, дотле су, само шест година касније, у *Малој ревији* свим прилозима заједничке основне идеје о промени друштвених односа и стварању праведнијег друштва. За оба часописа карактеристичан је традиционалистички начин писања, с том разликом што *Полет* пише о одликама нових модернистичких стилова у књижевности, чији се благи утицај може осетити и код неких његових сарадника, док је у *Малој ревији* нагласак на реалистичком односу према стварности. Стиче се утисак да се у текстовима придаје већа важност садржини него форми.

Иако различити, ови часописи су имали значајно место у култури Чачка, јер су, као и већина часописа који нису били носиоци нових уметничких тенденција и праваца, постојали да би развијали склоност за лепу реч (*Полет*) или да би утицали на свест људи тражећи равноправност за све људе (*Мала ревија*). Њихова улога била је, углавном, просветитељска.

Literary Periodicals in Cacak between Two World Wars

The beginnings of literary periodicals in Cacak between two World Wars should be looked for in newspapers of Pupils' Association Rajic: 'Vesnik omladinaca' (Youth Voice), 'Omladinski vesnik', 'Sedmak', 'Maksim', 'Polet' and 'Osvit'. Pupils of Secondary Grammar School mainly published their first literary works there, but there were associates from other regions as well.

First literary magazines can be considered 'Polet' as it had a clear editorial conception and articles written by distinguished authors and whose editor in chief was Dojcilo Mitrovic from September, 1924 to April, 1926 and 'Mala revija' edited by a poet and painter Vladimir Z. Kostin in 1932 and 1933. Both magazines were for the youth throughout the whole of ex Yugoslavia and they were accepted well and had a very good cooperation. Although different in their content, topics and idea aims those magazines had something in common and they were the articles written in a traditional way with a slight influence of modern literature. 'Mala revija' was the only one in trend with its time as it was writing articles only with social character and propagated left wing's point of view of the world.

Marija ORBOVIC

La périodique littéraire à Cacak entre deux guerres

Les origines de la périodique littéraire à Cacak entre deux guerres doivent être recherchées dans les journaux lycéens de la Compagnie écolière Rajic : *Le messenger des jeunes gens*, *Le messenger de la jeunesse*, *L'Élève de cinquième*, *L'Élan* et *L'Aube*. Dedans publièrent leurs premières œuvres littéraires les lycéens de Cacak en général, bien qu'il y eut aussi des collaborateurs issus d'autres milieux.

Comme véritables revues littéraires avec une conception organisatrice claire et des articles d'écrivains déjà connus peuvent être considérés *L'Élan*, qui fut rédigé par Dojcilo Mitrovic de septembre de l'année 1924 à avril de l'année 1926 et *La petite revue*, qui fut rédigée par le poète et peintre Vladimir Z. Kostin en 1932 et au début de l'année 1933. Les deux magazines furent consacrés à la jeunesse dans toute la Yougoslavie d'alors, où ils se heurtèrent à une bonne réception et collaboration. La particularité commune de ces revues, différentes par leur contenu, leur thématique et leurs objectifs idéels est que leurs articles furent écrits traditionnellement avec des influences minimales de la littérature moderniste. Seulement *La petite revue* fut en concordance avec son temps, puisqu'elle apporta uniquement des articles de caractère social et qu'elle propagea un regard gauchiste sur le monde.

Marija ORBOVIC